

ממדף התואר השלישי

מבחר תקצירים של עבודות דוקטור מהשנים האחרונות
העוסקות במדינת ישראל ובציונות

חנן חריף, "תחיית המזרח", "פאן־שמיות" ו"פאן־אסייתיות"
בשיח הציוני

בהנחיית פרופ' ישראל ברטל ופרופ' סטיבן אשהיים, החוג להיסטוריה של עם
ישראל והמכון ליהדות זמננו, האוניברסיטה העברית בירושלים, 2014

המחקר מוקדש להצגתן ולניתוחן של תפיסות 'פאן־מזרחיות' שהתקיימו בהגות
הציונית משנות השמונים של המאה ה־19 ועד להקמתה של מדינת ישראל. כפי
שהעבודה מראה, ההגות הציונית התלבטה רבות בשאלת היחס לאוריינט; להבדיל
מהעמדה הרווחת כיום, כי הציונות שאפה 'להרחיב מזרחה' את גבולותיה של
אירופה וראתה את עצמה בראש ובראשונה חלוצת התרבות המערבית במזרח
התיכון, למעשה למן ראשית הציונות ועד להקמת המדינה, ואף לאחר מכן, שבו
ונשאלו שאלות בנוגע לזהותם של היהודים ולשייכותם התרבותית - למזרח או
למערב? לאירופה או לאסיה?

הדגש העיקרי בעבודה מושם ברעיונות על אודות 'תחיית המזרח' והשתייכותם של
היהודים אליו, ועל השפעתם בקרב הוגים ציונים בולטים במזרח אירופה מתחילת
שנות השמונים של המאה ה־19 ועד להקמת המדינה ואף לאחר מכן. תשומת לב
מיוחדת ניתנת לתפיסות 'פאן־שמיות' ו'פאן־אסייתיות' שביטאו אישים שונים, ובהם
מרדכי זאב פיירברג, יהודה ליב לויין (יהל"ל), ר' בנימין (יהושע רדלר־פלדמן), חיים
מרגלית קלוורסקי, יעקב טהון, יצחק אפשטיין, אליהו ספיר, משה יעקב בן גבריאל
ואחרים. גישות אלו התקיימו בשיח הציוני מראשיתו ועד שנות החמישים, לכל
הפחות, וערערו בדרכן על הפרדיגמה של מדינת הלאום כאופציה הלאומית היחידה.
העבודה נחלקת לשלושה חלקים ולשבעה פרקים, ומנתחת את השיח הרעיוני
שהתנהל בציונות על אודות ה'מזרח' בהקשר הרחב של רעיונות פאן־מזרחיים
ותפיסות גזעיות־תרבותיות ודתיות שהתקיימו במרחב ההגותי האירו־אסייתי
בתקופה הנידונה. בכך היא מציעה מבט חדש על הלאומיות היהודית ועל עמדותיה
כלפי האוריינט ותושביו, ומאירה את הציונות באור השוואתי החורג משאלת
הלאומיות לעבר תפיסות על־לאומיות והקשרים תרבותיים רחבים, כגון גזע,
מרחב וציוויליזציה.

* הכינו את המדור: תמר פינטו, מיטל רגב ואורן קלמן

טל אלמליח, הקיבוץ הארצי-השומר הצעיר ומפ"ם בשנים 1956-1977: יחסי גומלין בין כלכלה, פוליטיקה ותרבות

מנחים: פרופ' דני גוטוויין ופרופ' אביבה חלמיש, החוג לתולדות עם ישראל,
אוניברסיטת חיפה, 2014

עבודה זו מתארת ומנתחת את תהליך ירידת כוחם של שני הגופים העיקריים שהקימה תנועת השומר הצעיר (השוה"צ) בארץ ישראל: 'הקיבוץ הארצי-השומר הצעיר' (הקבה"א) ו'מפלגת הפועלים המאוחדת' (מפ"ם) בשנים 1977-1956. היא נכתבה מתוך הנחה שקיימת זיקת גומלין בין הגורמים הכלכליים-חברתיים, הפוליטיים והאידיאולוגיים בקורותיהם של גופים אלו, והטענה המרכזית בה היא כי התפתחותם הכלכלית של הקיבוצים יצרה סתירה בין המבנה הפוליטי-אידיאולוגי המסורתי שלהם ובין ההוויה הכלכלית החדשה; בשל סתירה זו התחוללה מהפכה חברתית שפירקה את מבנה השליטה הקיים, ותפקיד מרכזי מילא בה הממסד התרבותי של התנועה והמפלגה.

העבודה מצביעה על ההתפתחות הכלכלית המואצת שהתחוללה בקיבוצי השוה"צ מאמצע שנות החמישים ואילך, ובעקבותיה היתה החברה הקיבוצית מחברת צנע לחברת שפע. השינויים הכלכליים התרחשו בד בבד עם משבר אידיאולוגי שנגרם מגילויים על השלטון הקומוניסטי בברית המועצות, ושני תהליכים אלו הביאו לזעזוע של המערכת החברתית והפוליטית בקיבוצים ולהתעוררות ויכוח פנימי על דרכם של הקבה"א ומפ"ם. עקב כך הורחבה פעולתה של 'הזירה התרבותית' של התנועה, שנוסדה במקור ככלי לאינדוקטרינציה אידיאולוגית וכללה כמה כתבי עת, עיתון יומי (על המשמר), הוצאת ספרים ('ספרית פועלים') ומרכז תרבותי (מועדון 'צוותא'), והיא נהייתה במה לוויכוח בין הצדדים הנאבקים.

לאחר מלחמת ששת הימים, בשל ההתרחבות היוזמה של פעילות 'הזירה התרבותית', החלה להסתמן בה מגמה חדשה ולא צפויה של אבדן שליטה של המנהיגות המסורתית. התרבות היתה מגורם בבניינה של התנועה והמפלגה על ידי גיוס תומכים חדשים ושימור התומכים הקיימים, לכלי בידיהם של מבקשי השינוי. תהליך זה הלך וצבר תאוצה בתחילת שנות השבעים.

לקראת אמצע שנות השבעים, לאחר כעשרים שנה של מאבק הישרדות על רקע שינויים כלכליים-חברתיים ושינוי תפקידה של 'הזירה התרבותית', הגיע מבנה השליטה המסורתי של הקבה"א ומפ"ם לסוף דרכו. המהפך השלטוני של שנת 1977 התרחש אפוא לאחר שהקבה"א ומפ"ם היו מצויים בתהליך מתקדם של התפרקות תנועתית-פוליטית. תהליך זה עורפל, שכן כלכלית הם היו דווקא בשיא עצמתם, אלא שבאופן דיאלקטי ייצר תהליך ההתפתחות הכלכלי של

התנועה את תהליך הפירוק הפוליטי-חברתי שלה. הזירה התרבותית היתה גורם רב חשיבות בכך, שכן היא שינתה את תפקידה מחיזוק מערכת השליטה לכלי לפירוקה. כך אפשר לראות כיצד זיקות הגומלין בין התחום הכלכלי, הפוליטי והתרבותי עיצבו את תהליך השקיעה של הקב"א ומפ"ם בשנים 1956-1977.

ניבי גל-אריאלי, איפה החינוך? תפיסת החינוך כשירות ציבורי ומעורבות הרשויות המקומיות בעיצוב החינוך בישראל

מנחים: פרופ' ערן ויגודה גדות, ד"ר איתי בארי, פרופ' אמנון רייכמן, המחלקה למדיניות ציבורית, בית הספר למדעי המדינה, אוניברסיטת חיפה, 2013

המחקר עוסק בנכונותן של רשויות מקומיות בישראל להיות מעורבות בחינוך בתחומן ובקשר בין נכונות זו ובין תפיסתן את החינוך כשירות ציבורי. הרקע לעיסוק בנושא הוא התפתחות שתי תופעות בתחום מדיניות החינוך בשלושת העשורים האחרונים:

1. הגברת מעורבותן של רשויות מקומיות בחינוך, כבשירותים הציבוריים האחרים, לעומת מעורבות הממשלה המרכזית.
2. התגברותן של גישות אינדיווידואליות בדיון על אודות מדיניות חינוך, הדורשות לתת משקל להעדפותיו של הפרט בעת עיצוב המדיניות הציבורית.

המחקר בחן את הקשר בין שתי התופעות דרך אבחנה בין שתי תפיסות אפשריות של מושג השירות הציבורי בעיני קובעי מדיניות: תפיסת שירות כציבורי כאשר הוא מסופק לכלל הציבור, ממומן מכספיו וחוזר אליו כתועלת כוללת, כדוגמת שידור ציבורי; לעומת תפיסת שירות כציבורי שעה שהוא מסופק לכל אחד ואחד מן הפרטים בציבור, אם וכאשר הוא נזקק לו, כדוגמת רפואה ציבורית. הספרות המדעית על אודות החינוך הציבורי בישראל מציינת על פי רוב קיומו של קשר בין ביזור השירות הציבורי ובין גישות אינדיווידואליות לשירותים חברתיים.

שאלת המחקר המרכזית היתה מה הקשר בין תפיסות של קובעי המדיניות ברשויות המקומיות בסוגיות עקרוניות של קביעת מדיניות חינוך, ובין מעורבותן בפועל של אותן רשויות בחינוך. כמו כן נשאלה השאלה מהי השפעת האיתנות של הרשויות המקומיות (למשל, האשכול הסוציו-אקונומי שהן משויכות אליו לפי רישומי משרד הפנים) על הקשר בין אותן עמדות ובין המעורבות; ההשערה המרכזית היתה כי ברשויות המאופיינות כאיתנות יהיה קשר זה חזק, ואילו ברשויות מקומיות המאופיינות כבלתי איתנות יהיה הקשר חלש או שלא יהיה קשר כלל.

הממצאים מלמדים כי על פי רוב החינוך נתפס ברשויות המקומיות בישראל כשירות ציבורי כוללני. יש בכך כדי להטיל ספק בקשר המתואר בספרות הנוהגת בין ביזור החינוך ובין גישות אינדיווידואליות. בישראל נהוג להציג על פי רוב את הגישות הפרטניות בחינוך כמנוגדות לגישות לאומיות, של כוללנות לאומית-ישראלית. נטייתם של קובעי המדיניות ברשויות המקומיות לראות בחינוך שירות כוללני יכולה לרמז על כוללנות אחרת, שאינה לאומית כי אם מקומית - קובעי המדיניות ברשויות המקומיות תופסים את כלל התושבים ברשות שלהם כישות ציבורית עצמאית, שאינה בהכרח תיחידה של הישות הלאומית הישראלית. ממצא זה מקבל חיזוק מממצא אחר במחקר: ברשויות מקומיות מאשכול פריפריאליות נמוך (רחוקות מן המרכז) נמצא קשר חיובי בין תפיסת החינוך כשירות ציבורי כוללני ובין מידת המעורבות הכוללת של הרשות המקומית בחינוך: ככל שהתפיסה כוללנית יותר, כן עולה המעורבות.

ראובן גפני, בתי תפילה ולאום: הבניית הלאומיות העברית החדשה בבתי הכנסת בארץ ישראל בתקופת המנדט

מנחה: פרופ' ירחמיאל כהן, החוג להיסטוריה של עם ישראל ויהדות זמננו, האוניברסיטה העברית בירושלים, 2013

הלאומיות היהודית, כמו התנועה הלאומית כולה, הוצגה בראשיתה לא אחת כמנותקת מערכי העולם הדתי המסורתי בשל איתנותה לכאורה בעולם המצוות והתקסים היהודיים. במרכז מחקר זה עומד המפגש בין רכיבים דתיים, לאומיים ואידאולוגיים בבתי הכנסת בארץ ישראל בתקופת המנדט. מפגש זה הביא אישים וקהילות שונות לעצב את בתי הכנסת שלהם בסגנון 'לאומי', התואם את ההתרחשות התרבותית שבתי הכנסת פעלו בה ובהשפעתה. כך אומצו ברבים מבתי הכנסת רכיבים תרבותיים וליטורגיים שונים שהפכו לחלק בלתי נפרד מדמותם של בתי כנסת המזוהים עם התנועה הציונית.

במחקר נבחנים השינויים שהתרחשו בבתי כנסת המייצגים מגוון רחב של קהילות מתפללים: ציבור דתי לצד ציבור שלא הגדיר עצמו כן; ציבור לאומי ושאינו כזה; חברה עירונית לצד חברה חקלאית; ציבור אשכנזי וציבור מזרחי; בתי כנסת בערים הוותיקות ובערים החדשות.

דמותם הלאומית של בתי הכנסת נבחנת בכמה ממדים של פעילותם: הממד התוכני והליטורגי (שפת התפילה והדרשה; הברת התפילה; סידור התפילה; נעימת התפילה; וחיבורן של תפילות חדשות); הממד הפיזי (מיקומו של בית כנסת במרחב הגאוגרפי;

עיצובו האדריכלי, הפנימי והסגנוני; לוחות הזיכרון שנקבעו בו; שמותיו; טקסי חנוכה והנחת אבן פינה); הממד האנושי (בעלי תפקידים ומנהיגים; נשים, ילדים וקבוצות אוכלוסייה נוספות); הממד הכלכלי (מערכות המימון שאפשרו את הקמת בתי הכנסת ואת פעילותם, והקשרים ביניהן ובין מוסדות לאומיים ומפלגתיים).

בחינת הממצאים מעלה כי כחלק מיצירתה של התרבות העברית נוצרה בתקופת המנדט גם תרבות דתית-לאומית חדשה, שבית הכנסת היה חלק חשוב ממנה. לתרבות זו היתה השפעה גדולה (ולעתים מכרעת) על ציבורים רחבים, ולא היה אפשר להתעלם מהשינויים שחוללה בהם. כך היו בתי הכנסת - והעומדים בראשם - לסוכני תרבות ולאומיות, שהפיצו את בשורת התרבות העברית בקרב רבים. השינויים שהתרחשו לא אומצו בעת ובעונה אחת ולא לָוּוּ בביטויים מהפכניים. בתי הכנסת אימצו רכיבים שונים מן התרבות העברית לא מתוך רצון לבטל את מסורות האתמול, כי אם כדי להתאים את הנעשה בבית הכנסת לנעשה מחוצה לו. הרכיבים הלאומיים חדרו לבתי כנסת של עולים וותיקים, עירוניים וחקלאים, בני כל העדות והקהילות שהזדהו עם הרעיון הלאומי. אל מול התהליך פעלו כמה גורמים ממתנים: היעדר יד ארגונית והנהגה מכוונת, שיגדירו מטרות ודרכי פעולה; חסרונן של כלי ביטוי ציבורי; הרגישות הרבה הנובעת מעצם המפגש בין סוגיות לאומיות לסוגיות דתיות; ויחסם האמביוולנטי של המוסדות הלאומיים כלפי בתי הכנסת.

גלית ינאי-ונטורה, בין שני עולמות אל עולם חדש:

פמיניזם אורתודוקסי בישראל

מנחה: פרופ' ניצה ינאי, המחלקה לסוציולוגיה ואנתרופולוגיה, אוניברסיטת בן-גוריון בנגב, 2011

המחקר מתמקד ביחסי הגומלין בין מגדר, פמיניזם ודת. עיקרו בדיון כיצד נשים אורתודוקסיות מייצרות את זהותן כפמיניסטיות אורתודוקסיות ומהי המשמעות שהן מייחסות לפמיניזם דתי כמרחב משותף. להבדיל מהתפיסה הרואה את כינונה של הזהות הפמיניסטית דתית דרך התאמות שונות בין פמיניזם לדת, ובהתבסס על עבודתה של ג'ודית באטלר (Butler, 1990), אני מציעה לקרוא את הזהות הפמיניסטית דתית, ללא מקפים, כביטוי לתהליך דיאלקטי רבגוני של ייצור חיים פמיניסטיים דתיים שאינו חד-כווני או דרכיוני (אל פמיניזם ודת) אלא מרובה קטגוריות וצירים.

כדי להבין את הזהות הפמיניסטית דתית ראיינתי (בריאיון חצי מובנה) 44 נשים מהארגון הפמיניסטי אורתודוקסי 'קולך', אשר הצהירו בגלוי שהן פמיניסטיות

ואורתודוקסיות. עיקרו של הריאיון עסק בהבניית הזהות הפמיניסטית דתית מתוך דגש על הפרקטיקה הפמיניסטית דתית ועל הדרך שמכוננים בה חיים פמיניסטיים דתיים במציאות החיים.

מן הממצאים עלה כי הקונפליקט בין פמיניזם לדת איננו תמה מרכזית בזהות הפמיניסטית דתית. על פי תפיסותיהן של המרואיינות אין קונפליקט בין פמיניזם לדת אלא פרדוקסים שונים הנוצרים מפרשנויות שונות (ומוטעות לדעתן) של רבנים, חברים, משפחה, מוסדות דתיים וכן הלאה. עם זה, לבו של הפמיניזם הדתי הוא במציאת איוונים; תכליתה של הזהות הפמיניסטית דתית היא בתנועה עדינה בין ניגודים: דרישות שונות ואישיות וחברתיות, ציבוריות ופרטיות, משפחתיות ופמיניסטיות, פרקטיקה שנחווית כמאבק, כדי ויתור ואי-ויתור, ביכולת לאחוז בקצות החבל השונים.

באשר לשאלה כיצד מכוננת הזהות הפמיניסטית דתית, המרואיינות במחקר לא פעלו להאחדה: לא של התאמת הפמיניזם לדת ולא של התאמת הדת לפמיניזם; הדיאלקטיקה בין פמיניזם לדת נעה כל הזמן בין הנושאים והחליפה את המיקודים תדיר. היה גם קשה לשים את האצבע על דפוס שמסתיימת בו הקטגוריה של דת ומתחילה זו של הפמיניזם או מסתיימת הקטגוריה של הפמיניזם ומתחילה השפעתה של הדת: האם, למשל, הרצון לקדש עם בן הזוג יחד על ליל שישי נובע מהאידיאלוגיה הפמיניסטית של שוויון בין המינים או מהצורך הדתי לקדש ביום שישי? לכן, וכדי לקרוא נכונה את הזהות שנוצרה, אני מציעה להוריד את המקף מהפמיניזם הדתי. שינוי זה אינו לשוני או סמנטי. תפיסה זו מציעה להימנע מלקרוא את הזהות החדשה כמי שנוצרה 'בין' פמיניזם לדת ואף כ'שילוב'; הדיאלקטיקה היא רבת חיבורים וממדים באופנים אינטימיים וסובייקטיביים, ובמהלכה משתנות שתי הקטגוריות ונוצרת קטגוריה תאורטית חדשה, מרחב תאורטי חדש שיש לקרוא ללא אבחנות וללא מקפים.

תהילה קלעג'י, בין הפאה לרעלה: מבט השוואתי על תהליכי אקדמיזציה בקרב נשים בחברות שמרניות - החברה החרדית והחברה הבדווית בישראל

מנחים: פרופ' אשר כהן ופרופ' יוסי גינת ז"ל, המחלקה למדעי המדינה,

אוניברסיטת בר אילן, 2010

השאלות המחקריות העומדות לפתחו של מחקר איכותני זה הן: באילו דרכים מתמודדות חברות שמרניות השואפות לשמור על ערכיהן עם המודרניות ועם ערכיה המאפיינים

את הסביבה שבה הן מתקיימות? וכן, האם וכיצד משפיע תהליך האקדמיזציה על נשים חרדיות ובדוויית ומתוך כך על החברות השמרניות שהן צומחות מהן? במרכז החיבור הוצבה השערת המחקר הגורסת כי אופי האתגרים של הכלכלה המודרנית, הפלורליזם, הרב־תרבותיות וירידת האתוס של נאורות וחילון, מאפשר לחברות מסורתיות ליצור דגם נשי חדש, שמחד גיסא יש בו היענות להכרח או מוטיבציה תעסוקתית, ומאידך גיסא הוא גם מייצר דגם של נשים משכילות בעלות משפחה מורחבת, בלי לפגוע בדגם המסורתי השמרני. אותו מודל נשי חדש שמתפתח משפיע בהכרח על החברה כולה, אך יתרה מזו הוא מהווה מכשיר לשימור הערכים השמרניים בחברות מתבדלות ולקידומם.

שישים נשים משכילות השתתפו במחקר, שלושים מהן למדו בשלושה מוסדות אקדמיים חרדיים: המכללה החרדית ירושלים, מכון 'דעת' בירושלים ומכללת מבח"ר בני ברק. שלושים הנשים האחרות הן נשים בדוויית שלמדו בשלושה מוסדות אקדמיים: אוניברסיטת בן־גוריון בנגב, מכללת קיי בבאר שבע ומכללת אחווה. את סיפוריהן של הנשים החרדיות והבדוויית חשפתי באמצעות ראיונות עומק.

מבחינה תאורטית המחקר מציג זווית ניתוח חדשה למסגרות התאורטיות ה'מודרניות' וה'רב־מודרניות', בהתבסס על השוואה יוצאת דופן שטרם נעשתה בין קבוצות שמרניות בעלות אופי תרבותי ייחודי. באמצעות מושג חדשני 'רב־שמרנות מודרנית', שפותח במהלך המחקר, מוענקת משמעות תאורטית רחבה יותר לתאוריה הרב־מודרנית. תפיסה חדשה זו מבליטה את ההתמודדות עם המפנה המודרני מרובה הפנים בתוך השמרנות החברתית. על פניו נראה כי זו סמנטיקה בלבד, אולם המחקר מבקש להוכיח כי במציאות הקיימת אין זה עניין סמנטי בלבד. נוסף על כך פותח במחקר דגם זרימה תאורטי של 'ערך-אילוץ-תמרון' הנסמך על קולן של המרואיינות. ראשיתו של דגם הזרימה הוא בקיומו של 'ערך' שמרני/דתי שחפצים לשמרו במתכונתו האידיאלית. בשלב שני מתפתח 'אילוץ', שמשמעו היווצרות נסיבות ותנאים המעוררים קשיים בשימורו של אותו 'ערך'. בשלב האחרון מתבצע 'תמרון', שתכליתו העיקרית היא להמשיך ולשמר את ה'ערך' על אף ה'אילוץ' ותוך כדי התמודדות עמו.

התמונה הכללית שמתקבלת מן הממצאים מעידה על המשך השמרנות בחברה החרדית בישראל ובחברה הבדוויית בנגב על אף השינויים המתחוללים בעידן המודרני, ויש בכך תימוכין למושג ה'רב־שמרנות', כלומר, הכלי המודרני חיזק את ההסתגרות של הקבוצות השמרניות.

מורן גאם הכהן, מגמות בשדה המחקר הקבלי בישראל בשנים 1929-2010

מנחה: פרופ' בועז הוס, המחלקה למחשבת ישראל,
אוניברסיטת בן-גוריון בנגב, 2010

המחקר בוחן את פעילותו של שדה המחקר הקבלי בארץ בשנים 1929-2010, למן התקופה שהוא נוסד וגובש בידי גרשם שלום ותלמידיו באוניברסיטה העברית בירושלים, במהלך המחצית הראשונה של המאה ה-20, דרך עליית מבקריהם - ובראשם משה אידל ויהודה ליבס, בשלהי שנות השמונים, ועד השנים האחרונות, משהחלו לפעול תלמידיהם וחוקרים נוספים בני אותו דור. נבחנים היבטים שונים בפעילותו של השדה: המגמות שהגיעו את חוקרי הקבלה במחקרם ובהוראתם, האופן שהתעצבו מושגי היסוד (בכללם 'מיסטיקה' 'מיסטיקה יהודית', 'קבלה' ו'מיתוס') שעל בסיסם ערכו החוקרים את מחקרם, הפולמוסים שנתגלעו בין החוקרים סביב מסקנותיהם במחקר, וכן בחינת השפעתם של היבטים אלו על אופן חקירתן של שלוש סוגיות מרכזיות בשדה: 'הזוהר', 'קבלת אבולעפיה' ו'קבלת האר"י', זאת לנוכח הקונטקסט התרבותי והפוליטי במדינת ישראל ומחוצה לה.

בחינת פעילותו של השדה נעשתה בהקשר ל'תאוריית השדות' של הסוציולוג הצרפתי פייר בורדייה ותאוריות נוספות; הסוגיה שעמדה בלב המחקר היא שאלת היתכנותם של חידושים מדעיים והמניעים לקביעתם בשדה המחקר. המחקר מעלה כמה ממצאים מעניינים:

1. קיים דפוס מסוים שהחוקרים פעלו לפיו כדי לערער על המשנה המחקרית של קודמיהם ובכך לזכות במעמד של בעלי הסמכות הבלבדית בשדה. דפוס זה בא לידי ביטוי הן בפועלו של שלום, כדי לערער על מעמדם של קודמיו חוקרי 'חכמת ישראל', והן בפועלם של חוקרים בשלהי שנות השמונים, כדי לערער על מעמדם של שלום ותלמידיו.
2. מהלך זה של החוקרים לערער על משנתם המחקרית של קודמיהם כדי לזכות במעמדם כבעלי השליטה בשדה אינו ייחודי לשדה המחקר הקבלי בארץ בלבד, שכן אפשר לעמוד על תופעה דומה שמתרחשת בדיוק באותה תקופה בשדות מחקר נוספים: בייחוד בשדה המחקר של הספרות העברית, של ההיסטוריה של עם ישראל אך גם בזה הסוציולוגי, הארכאולוגי-מקראי וכן בשדות מחקר אחרים בארצות הברית ובאירופה.
3. המחקר חושף לראשונה את סדרת הרצאותיו של גרשם שלום משנת

1934. סדרה זו מעלה היבטים חדשים בתפיסתו של שלום בנוגע למיסטיקה בכלל ולמיסטיקה היהודית בפרט. אלו אינם עולים בקנה אחד עם אלו שפרסם בספרו המונומנטלי משנת 1941 *Major Trends in Jewish Mysticism*. יתרה מזו, מבקריו של שלום ובראשם אידל הציגו היבטים דומים לאלה שהציג שלום בהרצאות אלו, כחידוש מובהק בנוגע לתפיסתה של המיסטיקה היהודית בשדה.

עמרי אשר, היבטים אידאולוגיים בתרגומה של ספרות עברית לאנגלית ההשתלבותה בשיח הספרותי ה(יהודי) אמריקני

מנחה: פרופ' ניצה בן-ארי, בית הספר למדעי התרבות, אוניברסיטת תל אביב, 2014

המחקר מעמיד תיאור סוציו-היסטורי של השתלבות הספרות העברית המתורגמת באמריקה, מ-1900 עד 1980. המחקר מבקש לענות על השאלה איזו ספרות עברית פגש הקורא ה(יהודי) אמריקני: מה היה דיוקנה של הספרות העברית המתורגמת שהשתלבה במרכז היהודי ה'מתחרה' באמריקה, וכיצד הוא היה שונה מדיוקנה של הספרות העברית בשפת ובתרבות המקור. על אף המחקר הנרחב על נקודות הממשק התרבותיות בין שני המרכזים היהודיים הגדולים באמריקה ובישראל, ביטויים של גורמים אידאולוגיים בתרגום הספרותי מעברית לאנגלית כמעט לא שימש עד כה נושא למחקר.

כפי שעבודתי מראה, שתי התקופות העיקריות בתולדות התרגום הספרותי מעברית באמריקה הן העשורים מראשית המאה ה-20 עד קום המדינה, המקבילים לשלב הטרומ-ציוני ביהדות אמריקה, והעשורים הבאים עד 1980, המקבילים לשלב הציוני. בשלב הטרומ-ציוני נחשף קהל הקוראים ה(יהודי) אמריקני רק חלקית ליסודות בספרות העברית הקשורים בתחייתו הלאומית והתרבותית של העם. היקף התרגום היה מצומצם, והיצירות שנבחרו לתרגום היו 'הודיות-גלותיות' באופיין, ולא הציגו התייחסות ממשית ליישוב הצומח בפלשתינה, לעולמו ולחומרי חייו. אם היו בהן יסודות ביקורתיים כלפי הגלות הם עומעמו לעתים בדרך לקורא ה(יהודי) אמריקני בידי המתרגמים או בידי המבקרים בעיתונים. הספרות העברית המתורגמת הועברה לשדה הספרותי האמריקני בווריאציה פחות לאומית ופחות ארץ-ישראלית במהותה.

סוף שנות הארבעים סימנו את תחילתו של מהפך בתרגום הספרות העברית באמריקה, בד בבד עם השלב הציוני ביהדות אמריקה. היקף התרגום צמח דרמטית

ורפרטואר התרגומים התקרב לרפרטואר המקור ב'זמן אמת'. אולם גם מקום המדינה עד 1980 הגיעה לקורא האמריקני גרסה מתווכת למדי של הספרות העברית. שתי המגמות העיקריות בעשורים אלו הן המגמה ההסברתית ומגמת הייחוד. כחלק מהמגמה ההסברתית לבשה הספרות העברית המתורגמת צורה ביקורתית וחתרנית פחות כלפי עליית-העל הצינונית. עקרונות הסברתיים יושמו בבחירת הטקסטים לתרגום (למשל, סיפור חרבת חזעה לס. יזהר מ'1949, המתאר גירוש פלשתינים מכפרם בידי מחלקה ישראלית במלחמת העצמאות, לא תורגם במשך שישה עשורים אף שהוא נתפס כאבן דרך בספרות העברית). בהכללה, הקדמות של עורכים לאנתולוגיות ורשימות ביקורת בעיתונים ביטאו מחויבות לדימוי מוסרי חיובי של החברה הישראלית. מתרגמים שינו לעתים פרטים טעונים מבחינה אידאולוגית ביצירות המתורגמות, למשל בריכוך תיאורם של חיילים ישראלים כאכזריים, או בעמעום היבטים היסטוריים או אתיים המתנגשים בנרטיב הצינוני הממסדי. נוסף על כך, ההקשר היהודי של היצירות המתורגמות, ושל הספרות העברית בכלל, הודגש לעתים והוצג באור חיובי, אם בביקורות בעיתונים ואם בהתערבות המתרגמים ביצירות. מגמות אלו השפיעו רבות על דמותה של הספרות העברית באמריקה.

נועה חזן, צילום שחור לבן: הדיאלקטיקה של המסמן הגזעי בצילום ישראלי, 1950-1970

מנחים: פרופ' אבי שגיא ופרופ' יוסי יונה, המחלקה לפרשנות ותרבות, היחידה
ללימודים בין-תחומיים, אוניברסיטת בראיילן, 2012

צילום שחור לבן הוא בבחינת ניתוח חזותי ראשון של מגוון הדימויים הגזעיים שהופיעו במסמכים רשמיים של מדינת ישראל משנות החמישים ועד היום. בתוך הדיון הער והמשגשג על פוליטיקת הזהויות המזרחית פוסע המחקר פסיעה רדיקלית נוספת ומבקש לבחון את הבנייתן של האשכנזיות והמזרחיות בישראל באמצעות קטגוריית הגזע.

בכל פרק מפרקי המחקר נידונים תצלומים מזירה אחת או שתיים, שאותרו כזירות מרכזיות בהנחת הדימוי הגזעי היהודי ובגיבושו. על אף השוני הרב בין האתרים שהתצלומים צולמו בהם, אתרים שלכאורה אין ביניהם קשר תוכני או נסיבתי ישיר, ניתוח תצלומים שצולמו באתרים אלו מעלה כי ככולם מתפקדת הנראות הגזעית באופן המנכיח דיאלקטיקה של הכלה והדרה, זהות והבדל, שוויון והיררכייה, בין הממסד הישראלי לאזרחיו.

בקריאת תצלומים מן ההיבט הגזעי מצטרף צילום שחור לבן לשדה המחקר החזותי על גזע, שהתפתח בעולם בחמש עשרה השנים האחרונות. מחקרים בשדה זה דנו ב'גזע' בדיון דיאלקטי, השונה במובהק מן הדיון המהותני בו. דיאלקטיקה זו, המנחה את קריאת התצלומים במחקר הנוכחי, מבקשת להנכיח את הגזע ולהראותו כאשר הוא הוסייה או הוצג כניטרלי, על אף ההכרה בהיותו קטגוריה מומצאת, ובמקביל לפרקו ולהציגו כקטגוריה ריקה בשמשו להוכחת נחיתותם של המצולמים, על אף ההכרה בקיומו. פרשנות דיאלקטית כזו מבקשת לשמר את שני קצותיו המנוגדים של השיח ההיסטורי על גזע, הנע בין אימוץ עקרוני להכחשה מוחלטת. היא מכירה בכך שאין להבין עוד את הגזע רק כהבניה אידאולוגית, שהרי בשל השפעתו על הכלכלה, החברה, הפוליטיקה והתרבות הוא היה לרכיב ממשי בחייהם של אוכלוסיות כה רבות; אך עם זה היא מודעת גם לכך שהוא אינו קטגוריה אובייקטיבית, שכן הקריטריונים הביולוגיים מכילים את כל בני המין האנושי, החיים בעידן אחד באותו שלב אבולוציוני ובאותה קטגוריה גזעית.

חשיפת ההגזעה והגזע העולה בתצלומי המחקר התבססה על ההיגיון של 'הגזענות החדשה' הדגה בדרכים שהגזע מתנסח בהן כיום, על ידי המרת תכונות ביולוגיות מהותניות בתכונות תרבותיות. הגזענות החדשה מבליטה סימנים של שוני ואחרות, כמו גון עור, סממני לבוש או מנהגי תרבות. כפי שהמחקר מראה, במקרה הישראלי היא משמשת להחלפה בין הביולוגי לתרבותי על ידי הצבתן של תכונות המצולמים על ציר קוטבי והייררכי, שבצדו האחד כל מה שנחשב מערבי - מודרני - צבר, ובצדו השני מה שנחשב מזרחי - מסורתי - גלותי.

רמי זיידאן, המשבר הכספי ברשויות המקומיות הערביות בישראל בשנים 1970-2007: בין גורמים מקומיים ללאומיים

מנחים: פרופ' יוסי בן-ארצי ופרופ' ערן ויגודה-גדות, החוג ללימודי ארץ ישראל,
אוניברסיטת חיפה, 2012

מהממצאים של כמה מחקרים בישראל עולה שמצבן הכספי של הרשויות המקומיות הערביות בישראל יציב פחות, יחסית למצבן הכספי של הרשויות המקומיות האחרות במדינה. בספרות בולטים שלושה הסברים מרכזיים לקושי שלהן למלא את תפקידן: קיפוח במתן מענקים והזנחה שיטתית שלהן מאז קום המדינה; ניהול בזבזני ולא תקין של משאבים בידי הרשויות המקומיות עצמן; המאפיינים הדמוגרפיים שלהן.

המחקר ביקש לבדוק את הגורמים להיווצרותו של המשבר הכספי המתמשך

ברשויות המקומיות הערביות בישראל בשנים 1970-2007. תרומתו היא בניסיון להעריך טוב יותר את הסיבות למשבר ואת הפתרון לו מתוך התמקדות בשאלות: האם המשבר נובע מגורמים פנימיים כמו מדיניות הניהול המקומית, או מגורמים חיצוניים כמו המדיניות הממשלתית או המאפיינים הדמוגרפיים של הרשויות המקומיות? עד כמה תורם כל אחד מהגורמים האלה למשבר הכספי? השערת המחקר היא כי לגורמים המקומיים השפעה גדולה יותר, משמעותית, על היותה של רשות מקומית ערבית במשבר כספי.

ממצאי המחקר הם כי אכן קיים ברשויות המקומיות הערביות בישראל קשר שלילי בין מדיניות ניהול מקומית למשברים כספיים. קשר זה חזק יותר מהשפעתם של המדיניות הממשלתית או המאפיינים הדמוגרפיים. קיומו של הקשר נסמך על נתונים תומכים רבים, ואפשר לסכמו בשני ממצאים מרכזיים: ככל שההכנסות העצמיות לתושב גבוהות יותר כך נמוכים יותר הגירעונות ואחוז המלוות; וככל שההוצאה לתושב נמוכה יותר כך נמוכים יותר הגירעונות. בכך אוששה השערת המחקר המרכזית.

**ויואן חפיף דיגמי, סאיאגרהא בישראל? יהודי הודו ('בניישראל',
בגדדים וקוצ'ינים) במדינת ישראל, 1948-1964: דפוסי קליטה ומחאה
בהשתלבותם של יהודי הודו בישראל**

מנחה: פרופ' חנה יבלונקה, המחלקה להיסטוריה של עם ישראל,
אוניברסיטת בן-גוריון בנגב, 2014

בעבודת המחקר ביקשתי לבדוק כמה סוגיות הקשורות לקליטתם של יהודי הודו בישראל בשנים 1948 - 1964. העבודה נחלקת לפרקים על פי הסוגיות הנבדקות: בפרק הראשון נבדקה קליטתם של העולים מהודו בקיבוצים. על אף ביטויים לא מעטים לכך שבקיבוצים היתה נכונות להבין יותר את העולים מהודו ולבוא לקראתם בתחומים שונים, נדמה כי זה היה מעט מדי ואולי אפילו מאוחר מדי. בפרק השני נבדקה קליטתם של עולי הודו במושבי עולים בשנים 1948-1962. בפרק זמן זה נוסדו מושבי העולים בישראל ובכללם כל המושבים עבור עולי הודו, הן עולים מ'בניישראל' ובגדדים שהגיעו בגל העלייה הראשון והן העולים הקוצ'ינים שהגיעו בגל העלייה השני. אז התקיים המפגש הראשוני והחשוב בין הרעיון של מושב העולים, הממסד האחראי לו והמדריכים שניסו לפעול לקיומו הלכה למעשה ובין העולים, על כל קבוצותיהם, שנתקלו לראשונה בצורת התיישבות זו. פרק זה, שבדק את קליטתם של יהודי הודו במושבי העולים בשנים האלה, מוסיף נדבך בלתי מוכר לחקר העלייה הגדולה ומושבי העולים בפרט.

בפרק השלישי נבחנה היקלטותם של העולים בערים בשנים 1948-1964 - וכמקרה המבחן שימשה ירוחם.

סיפור של קבוצת עולים מהודו אשר בסוף שנת 1951 דרשה לחזור להודו הוא נושא הפרק הרביעי. המקרה לא קיבל את המקום הראוי לו בדיון הציבורי ובמחקר ההיסטורי אף שקדם למחאת ואדי סאליב.

הפרק החמישי בחן את גילויי הגזענות והפמיניזם דרך דמותה של אחת ממנהיגות העדה, רבקה ראובן. בפרק זה נבחנה תרומתה לקליטת 'בני-ישראל' בארץ.

בפרק השישי סופר סיפור עלייתה הסלקטיבית מטעמי בריאות של יהדות קוצ'ין. עלייה זו נבדלה מהעליות האחרות גם בעובדה שיהודי קוצ'ין מימנו את עלייתם בעצמם.

בפרק השביעי, שנושאו הגירה ומשפחה, מסופר סיפור הירצחה של אביגיל סלומון בקיבוץ גבעת ברנר, רצח שהביא למחאת העולים בסאטיאגרהא.

הפרק השמיני, שנושאו דת וקהילה, מעלה את מאבקה של עדת 'בני-ישראל' בשנות השישים להכרה ביהדותם ובאפשרותם להינשא בנישואים אורתודוקסיים 'רגילים'. 'בני-ישראל' הפעילו במאבקם פעילים ישראלים מכל קצוות הקשת הפוליטית, את ממשלת הודו עצמה ואף את האו"ם. אף שנדרש זמן רב הם הצליחו להשיג את מטרתם ובסופו של דבר הוכרה יהדותם והם נישאים כיום בישראל ככל יהודי אחר.

סבסטיאן קלור, העלייה מארגנטינה למדינת ישראל בשנים 1948-1967

מנחים: פרופ' גור אלרואי וד"ר לאונרדו סנקמן, החוג ללימודי ארץ ישראל,

אוניברסיטת חיפה, 2013

המחקר עוסק בעלייתם של יהודים מארגנטינה למדינת ישראל במהלך שני העשורים הראשונים לקיומה. ארבע סוגיות נידונות בו: מדיניות העלייה שהתגבשה במדינת ישראל כלפי העולים מאמריקה הלטינית בכלל ומארגנטינה בפרט; המניעים לעלייה ומסלול הגעתם לארץ; הפרופיל הסוציו-אקונומי של העולים; היקף העלייה ודפוסי ארגונה בתקופה הנידונה. דגש מיוחד מושם על הצד הארגוני-מוסדי של העלייה ושל עסקניה מתוך מטרה לעמת בין מדיניות העלייה שעוצבה במדינת ישראל וכיצועה בפועל בארגנטינה, ובין הרכב העולים שהגיעו מארגנטינה למדינת ישראל בסופו של דבר.

המחקר מבוסס על חריש עמוק בכל ארכיון אפשרי - בארגנטינה ובישראל - ומתחקה אחר כמעט כל מסמך אפשרי הקשור להגירה למדינת ישראל. בעזרתם

נבנו שני מאגרי מידע עיקריים: מאגר מידע כמותי ומאגר מידע איכותני. המאגר הכמותי מורכב ממקורות שנדלו מתיקי מחלקות הסוכנות היהודית, מביטאון מחלקת העלייה (דפי עליה), מדיווחי שגריר ישראל שפעל בארגנטינה בתקופה הנידונה ומן הנתונים הכמותיים המצרפיים כפי שהם מופיעים במחקרים, במפקדים, בדוחות ובסקרים. המאגר האיכותני מורכב ממידע שמספקים ספרי הזיכרונות, עיתונות התקופה, ארכיונים אישיים, מכתבי עולים והתיעוד בעל פה. נוסף על מידע זה נבנה מאגר נתונים ממוחשב הכולל את פרטיהם האישיים של 10,487 עולים שהגיעו מארגנטינה למדינת ישראל (מתוך סך הכול של 16,500 עולים). בעזרת אותם מקורות המחקר מצליח להתחקות לא רק אחר העולה האינדיבידואל, אלא גם להבין את סיפור עלייתו בהקשר ההיסטורי הרחב הן של ארץ המוצא והן של ארץ היעד. סיפור עלייתם של יהודי ארגנטינה מעניין גם לאור העובדה שהם הגיעו לישראל בתקופת העלייה הגדולה מארצות האסלאם. העולים מארגנטינה לא שיקפו בהרכבם החברתי ובמניעי עלייתם לארץ את הפרופיל של מאות אלפי העולים שהגיעו לישראל באותן שנים. זו היתה קבוצה קטנה שהמוטיבציה שלה לעלייה מזכירה במובנים רבים את העליות החלוציות של תחילת המאה ה-20. אולם, אם חלוצי העליות הראשונות התוו את האתוס שעל פיו נהג היישוב שנים רבות, החלוצים הארגנטינאים הגיעו למדינת ישראל כאשר על סדר יומה עמדו שאלות הרות גורל אחרות. הלהט הציוני שליווה אותם התאים לחברה היישובית חמישים שנה קודם לכן אך לא היה רלוונטי לשיח של החברה הישראלית בשנות החמישים והשישים. אף שזו היתה העלייה החלוצית הראשונה מאז תקופת העלייה השלישית הם נבלעו ונטמעו בחברה הישראלית בלי שהותירו חותם כלשהו. עבודה זו נותנת לאותם עולים את המקום הראוי להם בהיסטוריוגרפיה. סיפור תולדות העליות לארץ ישראל ומדינת ישראל אינו שלם ללא סיפור עלייתה של קבוצה זו, שהתיישבה והכתה שורשים במדינת ישראל הצעירה.

מורי רם, תהליכי נורמליזציה של מרחבים תחת מחלוקת:

מחקר משווה בין רמת הגולן לצפון קפריסין

מנחים: פרופ' ניב גורדון ופרופ' חיים יעקובי, המחלקה לפוליטיקה וממשל,

אוניברסיטת בן-גוריון בנגב, 2014

רמת הגולן וצפון קפריסין מייצגים שני מקרי מבחן לבחינת אסטרטגיות מדינתיות של שליטה וניהול במרחבים במחלוקת. רמת הגולן נכבשה בידי ישראל ביוני 1967. ארבע עשרה שנים לאחר מכן הוחל עליה חר'צדדית החוק הישראלי. תורכיה פלשה

לאי קפריסין ב־1974, כבשה את חלקו הצפוני והקימה שם מדינת חסות שהכריזה חד־צדדית על עצמאותה ב־1983. טענתי המרכזית היא שעל אף ההבדלים הגדולים בין שני המקרים מתקיימת דינמיקה דומה בכל אחד מהם. שני המרחבים עברו תהליך של ריקון מהאוכלוסייה הקיימת ושינוי של ממש במרחב, אשר נומק כצורך הכרחי מחמת האיום שהשטח מהווה. בשני המקרים התפתחה במקביל אסטרטגיית נרמול של הכוח הכובש. ברמת הגולן היתה מטרת הנרמול להכליל את הרמה בתוך ישראל ואילו בצפון קפריסין היתה מטרתו לייצר את המרחב הכבוש כשטח תורכי שאינו נכלל בתוך הטריטוריה הריבונית של תורכיה עצמה. לטענתי, על אף ההבדל הזה נוצרה דינמיקה זהה בשני המקרים הקשורה לצורת הנרמול של מרחב החירום, שאני מגדירה ביות (Domestication) - דהיינו אסטרטגיה של ניהול מרחב שמדינות מבקשות לבסס באמצעותה את שליטתן באזורי מחלוקת. בשני המקרים אסטרטגיית הביות התבססה על שני רכיבים עיקריים: ראשית, לשמר ולהכיל את מצב החירום שמהווה הצדקה לכיבוש ולא לבטל אותו לחלוטין. שנית, ל'ביית' את המרחב הכבוש כך שיהפוך לרגיל ולא מאיים. אי לכך תהליכים אלו נמצאים בסתירה, מחד גיסא להפוך את המרחב לנורמלי, ומאידך גיסא לשמר את האיום הנוכח. שאלת המחקר היא כיצד סתירה זו מיושבת, אילו מתחים היא מייצרת וכיצד היא באה לידי ביטוי.

המחקר נועד להציג את שני המקרים האמפיריים מזווית ראייה שטרם נידונה באשר לשליטה המרחבית המדינתית ולתרום לגופי הידע העוסקים באופיים של מצבי חירום, בכיבוש טריטוריאלי ובאסטרטגיות של ייצור מרחב. הגיון המחקר מתבסס על הדמיון שבין שתי המדינות אשר שולטות בשטחים המדוברים. שתיהן מגדירות עצמן חילוניות וליברליות, אך ההיגיון המנחה אותן הוא היגיון אתנו־לאומי. בשתיהן יש טשטוש וערבוב בין המערך הפוליטי האזרחי והסקטור הצבאי וכן מנגנון מפותח ומורכב של אכיפה ושליטה. דרך בחינה כפולה ומשלימה של צפון קפריסין ורמת הגולן אפשר להגיע לתובנות חדשות על אופייה הפוליטי של המדינה המודרנית ועל רעיון הריבונות בטריטוריות שלגיטימיות החזקתן נתונה במחלוקת.